

Gesignaleerde merkwaardigheden binnen het officiële Paleo-onderzoek.

Door Klaas Geertsma

D *De afgelopen vier jaar zijn archeologisch gezien niet ongemerkt aan de Nederlanders voorbij gegaan. Onze beroeps die zich inzetten voor het Paleolithicum hebben ruimschoots van zich doen spreken, meestal negatief. Persberichten over een boek waarin de daders van een complot tegen de wetenschap door een professor worden ontmaskerd en een hernieuwde valsverklaring van een beroemde Drentse midden paleolithische vindplaats door een andere professor, behoren toch niet tot de meest aansprekende ontdekkingen van het archeologisch vakgebied. Maar gelukkig kwamen er ook wel eens positieve meldingen uit de universiteiten in de kranten terecht en een enkele maal viel er zelfs in een publicatie een soort zelfverheerlijking te signaleren bij een in hun ogen bijzondere ontdekking, in Paleoactueel nr 12, over "vuurmakers". Het gaat dan voor wat de positieve berichtgeving naar buiten betreft natuurlijk over de ontdekkingen van vuistbijlen. Drie stuks werden met veel lawaai aan het volk gepresenteerd. In het vakblad Paleoactueel 16 uit 2004 werden twee ervan nader wetenschappelijk besproken; de Lonnekerbijl en de Hengelobijl.*

De vuistbijl van Groot Agelo

De helleflint vuistbijl van Groot Agelo, gelegen onderaan de stuwwal van Ootmarsum, werd eind oktober 2004 door de Groninger Marcel Julsing nabij Ootmarsum in Overijssel gevonden. Het wordt een zeldzame vuistbijl uit de Neandertalertijd genoemd. De ouderdom ervan wordt geschat tussen de 90.000 en 40.000 jaar. Het is een losse vondst die per toeval ontdekt werd op een dag voor metaaldetectorenthousiasten. De wetenschap ging er al snel vanuit dat er geen bijbehorende andere vondsten waren te verwachten. Het blijft een eenling derhalve.

De vuistbijl van Lonneker

De vuistbijl van Lonneker werd al veel eerder gevonden, nl in 1989. De vinder ervan is Suzanne van Tongeren. Ze was toen twaalf jaar. Naar aanleiding van het nieuws over de vuistbijl van Ootmarsum besloot ze alsnog om de vondst te melden. Het spreekt vanzelf dat de Paleo-wetenschap buitengewoon blij was met deze geste. Ze waren echter ook nog eens blij verrast toen Suzanne van dezelfde akker ook nog twee andere stukken in bezit bleek te hebben, een afslag en een Levalloiskern. Met drie man sterk brachten ze een uitgebreid bezoek aan haar en gezamenlijk gingen ze de akker op waar Suzanne de vondsten gedaan had. Deze akker ligt op de westelijke flank van de stuwwal van Oldenzaal. De bijl en de kern hadden 10 tot 15 m van elkaar af gelegen. De afslag werd daar 350 m vandaan gevonden, aan de overkant van een beek. En met deze gegevens was het plaatje voor de wetenschappers snel duidelijk; de bijl en de kern hoorden bij elkaar en konden wel eens op een site wijzen. De afslag hoorde er niet bij, gezien de afstand van 350 meter en ook zat die beek er nog tussen.

De wetenschappers gingen op die dag met de grondboor aan de slag en ze traceerden op een diepte tussen de 35 cm en 60 cm de keizandlaag met granietjes en gewindlakte vuursteentjes. En omdat de vuistbijl van Lonneker ook windlak heeft en omdat die windlak volgens de wetenschappelijke theorie in de koudste fase van de Weichsel-ijstijd ontstaan is 'door wind beladen met zand en of stof', zo'n 30.000 jaar geleden, konden de wetenschappers de ouderdom ervan berekenen. Men kwam uit op een ouderdom die in te passen was in het

Eemien of Weichselien, ofwel binnen de cultuur van het Acheuléen of het Moustérien, eind Neandertalertijd. Dat is de laatste fase van de vuistbijlculturen. Daarna werden er geen vuistbijlen meer gemaakt. De vindplaats was tijdens het onderzoek weiland, dus viel er geen bijbehorende vondst meer op te rapen. Helaas, want het viel wel te verwachten van een site. En omdat het steentjeszoeken deze wetenschappers nu eenmaal in het bloed zit, werd er op de aanliggende akkers nog even een aantal baantjes getrokken. Je kon toch nooit weten. Stuwwallen zijn toch de belangrijkste leveranciers van artefacten. Denk maar aan Mander en Rhenen. Er werd echter niks gevonden. Suzanne beloofde vervolgens om haar vindplaats goed in de gaten te houden en wanneer het opnieuw geploegd werd, dan zou ze onmiddellijk weer gaan zoeken.

De vuistbijl van Hengelo

En daarna werden we nog getraakteerd op het zwaar verweerde driehoekige vuistbijltje van Hengelo. Windlak enz. Gevonden in 1983 door de heer J. Buitenhuis tijdens zijn werk, op het fabrieksterrein van het bedrijf Thales. De bijl werd gevonden op een meter vanaf het Twentekanaal. Het is een losse vondst. Een boring ter plaatse gaf wel inzicht in de bodemopbouw, maar niet over de herkomstlaag van de bijl. Dus werd er op typologische gronden een datering voor bepaald. Dit is bij losse vondsten de werkmethode en levert geen problemen op omdat de wetenschap, volgens prof. dr. Louwe Kooijmans, veel kennis heeft over vondsten van buitenlandse vindplaatsen. En omdat de vuistbijl van Lonneker ook windlak heeft en omdat die windlak volgens de wetenschappelijke theorie in de koudste fase van de Weichselijstijd ontstaan is 'door wind beladen met zand en of stof', zo'n 30.000 jaar geleden, konden de wetenschappers de ouderdom ervan berekenen. Het stuk werd binnen het MTA geplaatst, want daarin komen driehoekige vuistbijltjes voor. Moustérien dus. Uit het begin van de Weichselijstijd.

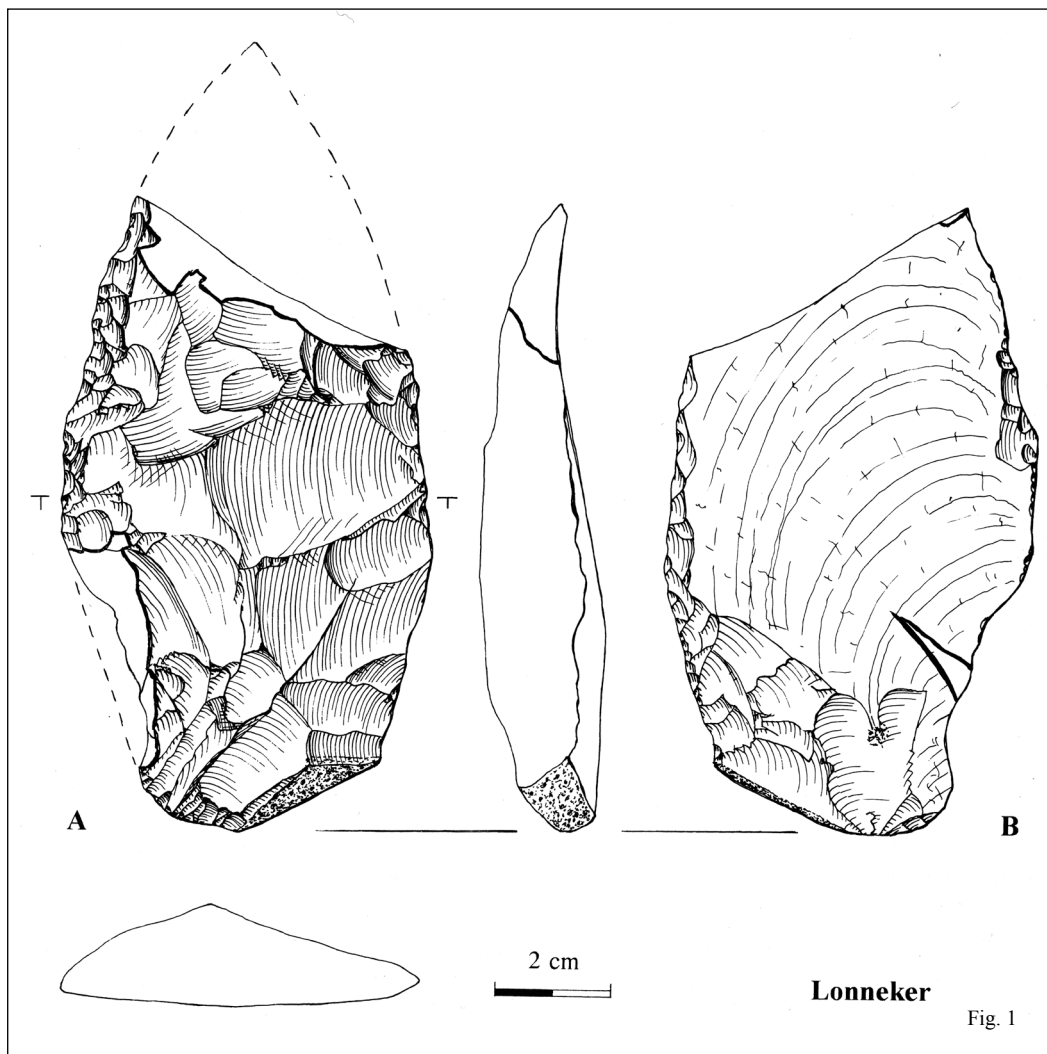
Vuurmakers uit het Laat-Paleolithicum

In Paleoactueel 12 uit kwamen we een leuk artikel tegen over een soort terugblik op de bijzondere karakterisering van afgeronde klingen uit het Jong Paleolithicum. De auteurs Lykke Johansen en Dick Stapert zetten een theorie uiteen over de mogelijkheid dat deze klingen wel eens gebruikt zouden kunnen zijn als een soort vuurslagen op een stuk pyriet. Ze zijn zelf nogal van hun stuk gebracht door deze ontdekking. Ze schrijven: "De avond kon niet meer stuk toen bleek dat we onafhankelijk van elkaar dezelfde theorie hadden ontwikkeld, de afgeronde vuurstenen waren ons inziens 'vuurmakers', gebruikt in combinatie met pyriet".

In het verdere verloop van hun onderzoek naar dit verschijnsel ontdekten ze dergelijke afrondingen ook op Eskimo-artefacten en op Deens materiaal. Ze publiceerden vervolgens in Paleoactueel 6 en 8 en in Antiquity van 1999. Ze kregen veel bijval van buitenlandse archeologen voor deze zienswijze en ze ontdekten dergelijke klingen zelfs in oudere publicaties. Het zou wel eens een belangrijke bijdrage aan de internationale archeologische wetenschap kunnen zijn.

De merkwaardigheden

Maar wat zijn nu die merkwaardigheden, zult u als lezer denken. In bovenstaande is toch niks mis. Nee zo op het eerste gezicht niet. Maar wanneer er wat dieper op inge-

Een Moustérien vuistbijl of een Spitzkling uit het Markkleebergien?

Op vlak B zitten “concentrische ringen die (in tegenstelling tot slaggolven op door mensen gemaakte afslagen) scherp geprofileerd zijn in dwarsdoorsnede - karakteristiek voor vorstspijting”.

Maar is het wel een vorstspijting en geen afslag en zijn die ringen echt zichtbaar?

Op de tekening is het zijaanzicht als een afslag te interpreteren, er is een lichte kromming naar de punt toe. Karakteristiek voor afslagen.

In dit artikel wordt aan de hand van foto's gekeken naar de verschillen en overeenkomsten. Aan de hand van die uitkomst, aangevuld met een bepaald deel uit de tekstbeschrijving van de bijl is het mogelijk om een juiste determinatie te doen.

Tekening overgenomen uit Paleoactueel 16.

Fig. 1

gaan wordt, dan is er nogal wat mis met de dateringen van de vuistbijlen. Uit de Van Noort-visie over windlak moet immers geconcludeerd worden dat deze artefacten pré Salien moeten zijn. Het zijn derhalve artefacten uit het Markkleebergien van zo'n 180.000 BP. Veel ouder dus. En bij nadere bestudering van de vuistbijl van Lonneker in het Natuurmuseum Natura Docet in Denekamp, bleek dat het geen vuistbijl is maar een 'Spitzkling'. En die zijn typisch voor het Markkleebergien. In tekeningen en foto's wordt dat verderop duidelijk gemaakt.

Wat de belangrijke ontdekking betreft van de 'vuurmakers', hierover ontving de redactie van de EXTERN enige literatuur. En daarin viel te lezen dat de hypothese van de 'vuurmakersfunctie' van dergelijke afgeronde klingen mogelijk al in 1926 naar voren was gebracht in het boek 'A GUIDE TO ANTIQUITIES OF THE STONE AGE', uitgegeven door het British Museum. Er kan natuurlijk niet zomaar van plagiaat gesproken worden, want ontdekkingen kunnen onafhankelijk van elkaar gedaan worden in verschillende tijden. En wanneer wetenschappers hun hart en ziel in het onderzoek van bijvoorbeeld de Hamburg- en Tjongercultuur leggen en wanneer ze niet over alle literatuur beschikken, dan kan zoiets gebeuren. Deze mogelijke 'doublure' moet ze dan maar niet al te hard aangerekend worden. Bij de afbeeldingen wordt nadere uitleg gegeven.

Het merkwaardige aan de 'vuistbijl' van Lonneker

In hun artikel 'Middenpaleolithische vondsten van Lonneker bij Enschede (Ov)', in Paleoactueel 16 uit 2005 geven de auteurs Dick Stapert, Dick Schlüter, Lykke Johansen en Marcel Niekus de volgende beschrijving van de vuistbijl van Lonneker. Alleen de vetgezette gedeelten

zijn voor mijn artikel van belang in de vergelijking met de tekening en de foto's van het artefact. (Onderstaande is ingekort.)

“Recent een stuk van de top afgebroken... **het werktuig is bijzonder omdat één van de twee vlakken (B in fig. 1) uit een oud vorstspijlvlak bestaat, en grotendeels onbewerkt is gebleven. Dit vlak vertoont een hele serie min of meer concentrische ringen die (in tegenstelling tot slaggolven op door mensen gemaakte afslagen) scherp geprofileerd zijn in dwarsdoorsnede - karakteristiek voor vorstspijting. Alleen bij de basis zijn op vlak B een aantal grotere negatieven zichtbaar, die dienden om dit deel te verdunnen...**Langs de zijden van vlak B zijn kleine retouches zichtbaar (vooral links)...Vlak A is geheel bewerkt vanaf beide zijden, en ook vanaf het topgedeelte...sterke verwerking... met microscoop krasjes onder de windlak te zien (Is dit niet ongewild een beschrijving van windlak als een doorzichtige afzetting, die in de mineralogie 'hyaliet' genoemd wordt? Zie de vele onderzoeken van G.J. van Noort. Opm. K.G.). **De vuistbijl is op een plat vorstspijlvlak gemaakt...**het gaat niet om en schaaft of iets dergelijks, omdat het vlak A vlakdekkend is bewerkt en vanwege de symmetrische vorm dat het werktuig in complete staat gehad zal hebben...Bosinski noemt ze *Halbkeile*...Bordes noemt ze *bifaces partiels*, maar dan zijn ze wel van grotere afslagen gemaakt... De omtrekvorm heet bij Bordes *cordiforme allongé*...en komen in Frankrijk veel voor in het Jong-Acheul en in het Moustérien...*Halbkeile* zijn karakteristiek voor het Micoquien en dat zou vooral gelden voor de *langgestrecker*, *spitze Halbkeile*...**Lonneker is er een voorbeeld van...er is echter geen 'stilistische' vormkeuze, maar een technische aanpassing aan de slechte vuursteen uit de top van de keileem...vaak aangetast door vorstscheuren...**Daarom geen Micoquien...geen preciezere datering dan Eemien of eerste helft Weichselien...Kan Acheuléen zijn of Moustérien”.

De tekening van de bijl

De tekening bij het artikel is goed gemaakt en het lijkt er dan ook op dat de tekenaar goed naar de steen heeft gekeken en de vervaardiging van het stuk heeft begrepen. Alle afslagen en afslagjes, beschadigingen en ook het vorstspijtvlak op kant B zijn duidelijk herkenbaar. Op de tekening zijn de in de tekst genoemde **“concentrische ringen die (in tegenstelling tot slaggolven op door mensen gemaakte afslagen) scherp geprofileerd zijn in dwarsdoorsnede - karakteristiek voor vorstspijting”** duidelijk zichtbaar gemaakt. Ze komen min of meer uit de richting van de wigvormige beschadiging in de steen. En zolang de bijl alleen middels een tekening wordt weergegeven kan de lezer denken dat de bijl er zo uitziet, ook omdat de tekening precies aan de beschrijving voldoet. Maar ziet de bijl er wel zo uit? En is het wel een bijl? En klopt de beschrijving wel? Met een foto ernaast kan er vergeleken worden.

Foto's van de bijl

Het toeval wil dat ik in de nazomer van 2005 in Denekamp geweest ben, in het museum Natura Docet, om de expositie over de Dinkel en de Neandertaler te gaan bekijken.

Er lagen nogal wat artefacten uit de naaste omgeving, zowel uit Nederland als uit Duitsland. (Daarover een volgende keer meer). De Lonnekerbijl had een prominente plaats in de vitrine. Van directeur Dick Schlüter kreeg ik toestemming om van vele artefacten foto's te maken. Van de Lonnekerbijl schoot ik dus ook een aantal plaatjes. En verder was het niet van belang. Maar toen ik de latere publicatie over de Lonnekerbijl in Paleoactueel 16 las en de tekening van de bijl eens ging vergelijken met mijn foto's van het stuk klopte er iets niet. Op mijn foto's **ONTBREKEN DE “concentrische ringen die (in tegenstelling tot slaggolven op door mensen gemaakte afslagen) scherp geprofileerd zijn in dwarsdoorsnede - karakteristiek voor vorstspijting”**. Op mijn foto van het vlak B is te zien dat het licht gewelfd is en dat er geen uitsteeksels van welke aard dan ook zichtbaar zijn. Er zijn middels schaduwwerking wel afslagnegatieven zichtbaar, dus dan mag er verwacht worden dat ringen die volgens Stapert “scherp geprofileerd zijn” ook middels schaduwwerking zichtbaar hadden moeten zijn. De omschrijving “scherp geprofileerd zijn in dwarsdoorsnede” lijkt toch in te houden dat ze nogal uitsteken boven het oppervlak.

Geeft mijn foto een vertekend beeld van dit vlak, doordat die scherp geprofileerde vorstspijtkringen blijkbaar zijn weggevalen? Op mijn foto lijkt het alsof de ‘vuistbijl’ van Lonneker gemaakt is op een grote forse kling, waarvan het slagpunt met slagbult lag op de kortste zijde. Dan is hij dus **NIET “op een plat vorstspijststuk gemaakt”**. Op de tekening is het zijaanzicht ook wel als zodanig te interpreteren, er zit een verdikking aan de onderkant en er is sprake van een lichte welving naar de punt toe, karakteristiek voor een afslag. De slagbult lijkt middels afslagen weggewerkt, mogelijk omdat men het artefact wilde schachten. En dan is het op eens geen vuistbijl meer, maar een schaaf op een kling, wel of niet met een spitse punt, op vlak A langs de randen geretou-

Op de foto van het vlak B van de vuistbijl van Lonneker **ZIJN GEEN “concentrische ringen die (in tegenstelling tot slaggolven op door mensen gemaakte afslagen) scherp geprofileerd zijn in dwarsdoorsnede - karakteristiek voor vorstspijting”**, zichtbaar. Het lijkt te gaan om een afslag met weggewerkte slagbult. Het artefact van Lonneker is dan geen vuistbijl, maar een ‘Spitzkling’ van de Markkleebergrtraditie van 180.000 BP. (Foto: K.G.)

cheerd. Dan is het dus **WEL EEN “stilistische vormkeuze”** en was de vuursteen zo slecht nog niet.

In de beschrijving staat dat er krassen onder de windlak zichtbaar zijn, er zit dus ‘hyaliet’ op. Dat impliceert dat het artefact uit de Markkleebergrtraditie van 180.000 BP stamt. Heel wat ouder dan eind Eemien en Moustérien. In de publicatie ‘Markkleeberg’ uit 1983 van W. Bauermann, D. Mania, V. Toepfer en L. Eismann staan dergelijke artefacten afgebeeld op pagina 232, Abb. 177. Deze artefacten worden daar omschreven als ‘Spitzklingen’ en ‘Spitzen’. Zie de afbeeldingen op de volgende bladzijde. Het Lonnekerstuk past er zo tussen.

Vlak A van de ‘vuistbijl’ van Lonneker. De beschrijving en de tekening daarvan in Paleoactueel 16 kloppen wel met wat de foto laat zien. Een dergelijke bewerking wordt echter ook aangetroffen op de ‘Spitzklingen’ van Markkleeberg van 180.000 BP. (Foto: K.G.)

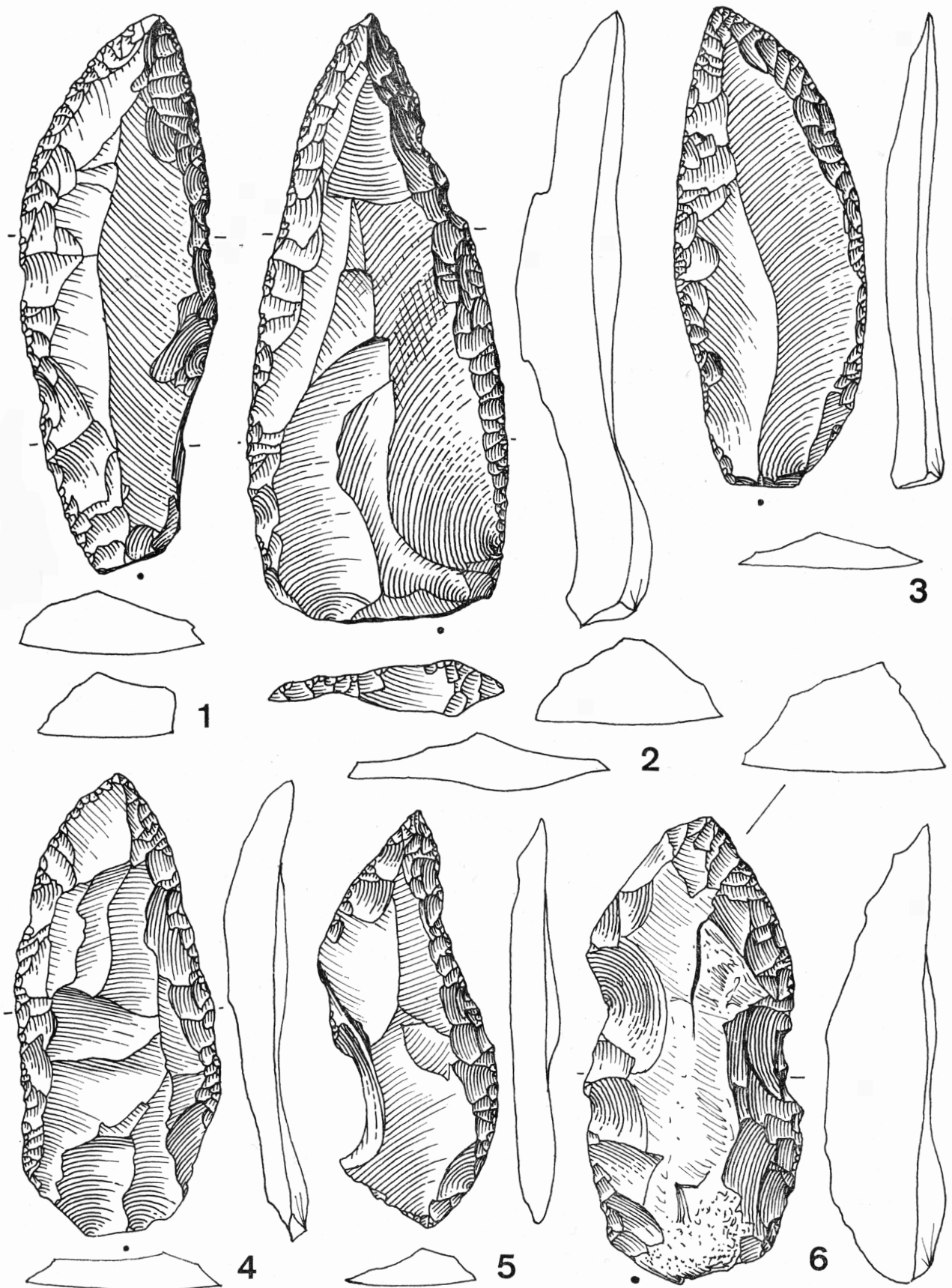

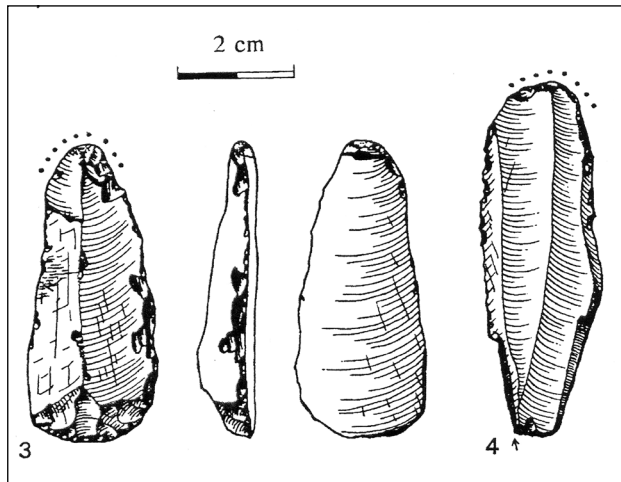
Abb. 177. Markkleeberg, Spitzklingen und Spitzen, 1:1.

De verschillende Spitzklingen en Spitzen van Markkleeberg. Ze zijn gemaakt op klingafslagen. De kanten van de afslagen werden blijkbaar niet bewerkt, want die zijn niet afgebeeld. De 'vuistbijl' van Lonneker kan er zo tussen geplaatst worden. Hij komt het meest overeen met de Spitzkling nr 4. Het lijken een soort messen, of lange spitschaven. Nog een punt dat voor een Markkleeberg-ouderdom van de Lonnerker 'bijl' spreekt is het voorkomen van 'hyaliet' op het artefact. Dat het om een hyalietafzetting gaat valt op te maken uit de opmerking van de auteurs in Paleoactueel dat er "met de microscoop krasjes onder de windlak te zien" zijn. De publicatie over Markkleeberg van Baumann et al. is zeker voorhanden geweest op de universiteit van Groningen, waar drie van de auteurs werkzaam zijn.
 Illustratie overgenomen uit 'Markkleeberg' van Baumann et al. 1983.

Over 'vuurmakers'

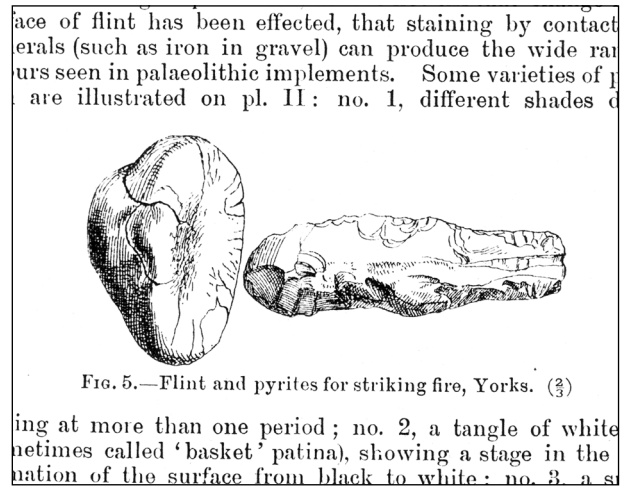
Vorig jaar ontving de redactie van de EXTERN een brief met bijgevoegd enkele copieën van een tweetal artikelen. Beide gingen over 'vuurmakers' uit de Steentijd.

In Paleoactueel nr 12 staat een artikel met als titel 'VUURMAKERS UIT HET LAAT-PALEOLITHICUM REVISITED' van Lykke Johansen en Dick Stapert. Nou is daar natuurlijk niks mis mee, maar de gedachte dat ze met hun hypothese dat klingen met een soort afronding als 'vuurmakers' gebruikt zouden kunnen zijn de eerste zouden zijn geweest zijn, moet mogelijk bijgesteld worden.

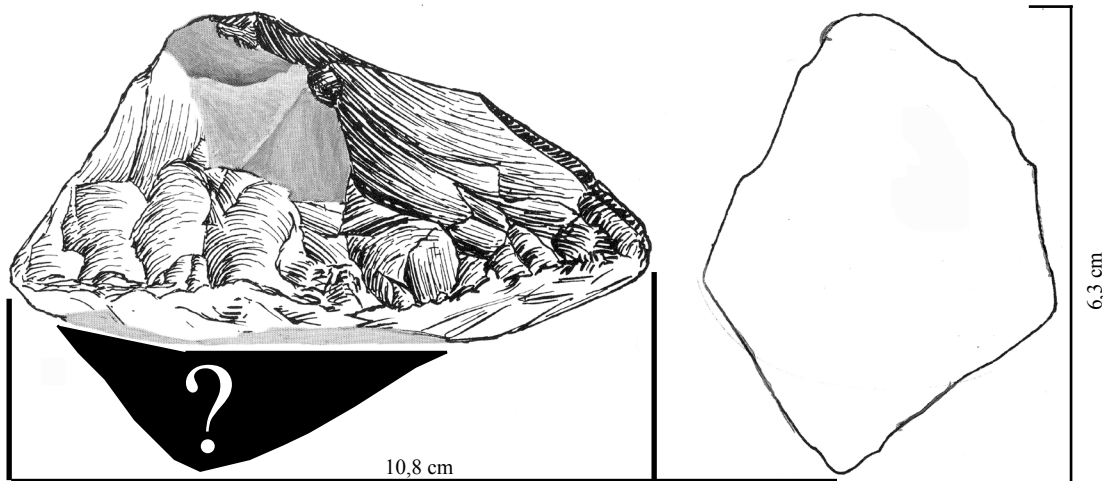

Klingen uit het artikel over 'vuurmakers' van Lykke Johansen en Dick Stapert. De artefacten zijn aan de zijde waar de stippeltjes bij staan afgerond. Dit zou volgens de auteurs gebeurd zijn doordat de prehistorische mens ze mogelijk heeft gebruikt als 'vuurslagen' op een stuk pyriet. Deze klingen worden op verschillende Hamburgien-vindplaatsen aangetroffen, maar ook op de Creswell-vindplaats Siegerswoude. Dergelijke afgeronde klingen komen volgens de auteurs geregeld voor, ook in Polen en Denemarken.

In de publicatie 'A GUIDE TO ANTIQUITIES OF THE STONE AGE' uitgegeven door het British Museum in 1926 staat op pagina 6 een illustratie die mogelijk dezelfde hypothese uitbeeldt.

Een deel van pagina 6 uit 'A GUIDE TO ANTIQUITIES OF THE STONE AGE' uit 1926 van het British Museum. Op de illustratie is een mogelijke kling naast een stuk pyriet zichtbaar. Op pagina 5 staat het volgende: "It is by no means improbable that many of the 'fabricators' belonging to the Stone age were really used in conjunction with nodules of iron pyrites for producing fire (fig. 5), and it may be pointed out that the gun-flint is only a variety of the domestic strike-a-light."

Iets merkwaardigs uit Archeobrief 2006 nr 2

En dan is er nog die merkwaardige vergelijking op doorsnede van een vuistbijl uit Hoogersmilde met de Anderenbijl, van prof. dr. Louwe Kooijmans in Archeobrief 2006 - 2. De prof. heeft de tekening van Palaeohistoria XV - 1973 zondermeer overgenomen. Maar aan die tekening ontbreekt bijna de helft van de bijl. Hier in zwart weergegeven. De bijl is nog veel dikker en misschien dus nog wel veel valser dan de professor dacht. Het is de dikste van alle Hoogersmilde bijlen.

Bij de tekening: Hoogersmildebijl van Plaat II uit Palaeohistoria XV - 1973. De tekenaar is vergeten de bijl op de juiste dikte weer te geven, of het is tijdens het drukken weg gevallen. Zie de lijn van de dwarsdoorsnede naar de lengtedoorsnede. Het hier toegevoegde zwarte deel ontbreekt in de publicatie. Dit heeft prof. dr. Louwe Kooijmans niet opgemerkt. Vreemd is ook dat hij de tekening een slag gedraaid heeft. Het weg gelaten deel komt dan aan de bovenkant.